

Marija Kmet:

Liza.

I.

Lešovje, novembra 1910.

Veš, Tone, tako mi je, kot da so me vrgli v široko, deročo reko. Do sedaj sem samo še kričala, treba pa bo poskusiti plavati. Trudim se, če bo šlo, ne vem sicer kako. Oče mi je dejal, da se privadim temu življenju in da se mi bo zdelo, kot da ni bilo nikoli drugače. To je banalnost! Tudi Ribničanov konj se je privadil stradanju, ampak naposled ostane še vprašanje, kakšen je bil konec. Rešila bom nekaj, kar je čisto mojega in je tako močno, da ne bo propadlo. Vse drugo naj vzame Lešovje in šola. — Ej, otroci mi nosijo rož domov in v šolo. Veš, vrtnice, tiste velike, rumene in pa astre. Vse je v rožah. Pa kaj vse to! Časih bi otroka najraje poljubila, tako imeniten humor ima; toda zaprem ga, ker se je smejal dobremu dovtipu. Premalo sem še stroj, da bi bila za šolo. Tam je treba po mojem videti le cilj pred seboj, a zunaj cilja naj me ničesar ne briga. Toda mene ravno vse drugo bolj vleče kakor to. Tako je z mojim učiteljevanjem. Pišeš, naj se oprostim vezi? Kako — in življenje, kruh? Ti seveda, v Parizu si, lepo je v mestih. Več prostosti je tam, pa kaj.

Pozdravljen!

Liza.

*

Lešovje, decembra 1910.

Ali je res tako težko življenje, Tone, ali sem le jaz preslaba? Izprašujem se o tem in potem se smejem in iščem korajže vsepovsod. Šla sem plesat samo zato, ker sem mislila, da bo spet enkrat lepo med mladimi. Večer pa se je vlekel v neskončnost, prazno besedičenje, gramofon. — Bilo je, kakor da je vse nekje daleč za menoj, kakor da nisem jaz tista, ki plešem, kakor da je bogve kdo, ki še smeje in klepeta neslanosti. Ko sem prišla vsa trudna domov, sem rekla, da me ne bo več v tisto v dvorano.

Tukaj so mi vzeli mnogo iluzij. Kakor otrok sem prišla sem, če pomislim. Saj sem veliko brala in veliko verjela knjigam in tudi to sem verjela, da je življenje grdo in kruto. Za vsem pa je bila vendar še skrita misel, da morda ni vse tako v življenju. In

vendar je tako in še grše. Časih se mi zagnusi vse. Pa kaj pomaga pljuvanje!

Tu nimam nikogar, da bi se govorilo z njim odkrito. In šola! Časih čutim, kako bom pustila vse moči tam. In čemu? Da naučim nekaj otrok čitanja. Kadar črkujemo mi šumi po glavi, in človek bi klel. Pedagogika pa nas je učila: „Freundlich — ernst“ . . .

Da naj bi imela toliko moči, praviš, da bi vrgla vse od sebe in živela? Mislila sem tudi jaz časih tako. Sedaj v zadnjih nočeh pa sem spoznala, da morajo vse take misli ostati sanje. Tudi tisto življenje, o katerem sanjam, gotovo ni tako prijazno, kakor si mislim. Kdor ni s časom postal kamen in vrgel vse iluzije v kot, naj gleda da prenaša življenje vsaj s humorjem . . . In vendar, da bi šla in pustila praviš? Šla, da šla bi, šla gotovo, a kje je še odločitev!

Liza.

*

Lešovje, februarja 1911.

Huduješ se, da molčim. Menda mi tega ne zameriš preveč. Malo se zmenim za svet. Ljudje hodijo svoja pota, a jaz svoja.

Zvečer si zakurim v peči, v samovarju si grejem vodo in mislim da kuham čaj. In potem gledam v strop in se veselim življenja. Pomisli in uvažuj: dober gorenjski zrak, trg, zabave, ples — in celo meščanov sin, ki me časti na vse mogoče načine! Liza pa se cmeri in hoče bogve kaj boljšega in lepšega?

Najhujše je pa to, da sem veliko premlada ali pa prestara, za dvajset let. Ta neusmiljena šolmaštrija, da bi jo vrag odnesel! Sicer pa nič hudega, Tone!

Liza.

*

Lešovje, marca 1911.

Pomlad bi morala biti, a zunaj je dež in megla. V moji sobi pa je mrzlo in vse razvlečeno, obleka po postelji in stolih, knjige so razmetane in po vlagi diši. Zato sem prinesla vse rože na mizo in se zavila v staro pelerino. Brala sem nekaj časa, potem pa mislila, če bi ne bilo resnično mogoče napraviti sprave med menoj in mojim poklicem. Šlo bi. In začela sem hoditi vsak teden dvakrat v Ljubljano in ni mi več tako dolgčas. Še je lepih dni, tako da v šoli še precej mirno prenašam tiste ure. Velika noč bo, domov pojdem; veselim se pa nič. Ničesar ne pričakujem, pa morda bo lepo.

Pozdravlja Te

Liza.

*

Lešovje, aprila 1911.

Prišla sem z velikonočnih počitnic tako brezupna, da bi najbrž naredila kakšno neumnost. Ko sem se vozila tisto pot proti Lešovju, je bilo vse čudovito mirno v meni, kakor takrat predno zaspimo. In samo ena želja — da bi trčila vlaka, da bi se podrl strop, ali da bi se me kdo usmilil z nožem, pištolo, kolom — vseeno, samo da bi bil konec. Smrt je kakor mati, pogladi po laseh in poljubi na čelo. Nič kričanja, nič groze, kakršno sem si časih mislila.

Pa pridem v svojo sobo in vse je drugače. Kje je tista, ki je še pred minutami mislila in želela smrti? Sedim in berem podlistek, jem, upihnem luč in zaspim, vse tako kot se spodobi. In dnevi beže, zdi se mi, da stojim izven časa in gledam dneve, kako se pode. Jaz pa stojim in se ne premaknem. Vsepovsod samo Lešovje in šola. In zdi se mi, da je boljše, če ne poskusim gledati čez vse to, ker potem šele vidim, da je na tej strani vse temno kakor od tvorniškega dima. Pa morda ni drugje nič boljše. Trudna sem in topa. In morda nisem trudna in topa, samo mirna, kaj jaz vem! — Časih sedim med lešovskimi meščani v gostilni in poslušam kvante oženjenih. Gnusijo se mi, a nimam niti toliko moči, da bi jim pljunila v obraz. Sedim in smehljaje poslušam do konca. *Sursum corda!*

Liza.

*

Lešovje, maja 1911.

Pravzaprav, če pomislim, imam vendar vsega toliko, da bi morala biti kot pameten in razsoden človek vendar popolnoma zadovoljna in nazadnje tudi srečna. Služba, zdravje, mladost — to so faktorji, ki bi me morali zadovoljiti. — Pa kaj, take nesrečne narave sem, da hočem vedno več in iščem lepoto vedno tam, kjer mi je nedosegljiva. Zdi se mi pa včasih, da je to hrepenenje najlepše v meni in da je vredno vse bolesti in vsega trpljenja.

Pomlad je, lepote silijo v svet. Predno bo konec šole, se hočem še enkrat trdno prepričati, sem drugo leto še za Lešovje, ali pa odrinem — kam? — Zdrav!

Liza.

*

Podgorje, oktobra 1911.

Pa je šlo spet vse rakom zvižgat! Spet sem na mestu, kjer nisem rada. Časih mi še obstane misel na korajžnih besedah s počitnic, ko sva snovala naklepe za letos. Nov kraj me je precej zavzel, vse tiste gore in jasni zrak mi bistrijo možgane in voljo.

Nič ne čutim tiste hribovske zapuščenosti in tudi ne čutim potrebe vzdihovanja po mestnih promenadah. Tako neko mlado veselje je v meni, kakor da hoče potencirano živeti vse, kar je zamudilo v zadnjih letih. In tu je vse novo. Od otrok, ki so kot otroci božji veseli in naravni, od srednjeveškega, četudi še mladega učitelja, od kaplana in žandarjev, pa do nališpanih deklet in občinskega tajnika, ki kliče pred cerkvijo. In ker nisem še „umrla“, gledam vse z večjim veseljem, kakor sem včasih take stvari brala. Ampak treba je pomisliti, da ne bo ostalo tako; menda že februarja moram iti odtod v nov kraj, kam? Nič ne vem, najbrž bom z nemarnosti prepustila to gospodu nadzorniku. V meni je tudi malo tiste civilizirane kanalije, ki ji ni dosti lepota, ampak si želi še vedeti, kje nosijo zdaj privihan klobuk, kakšne frizure in obleke so v modi et cetera — tako se tudi jaz spomnim časih, da bi bilo lepše v Parizu. Ah da: „Es lebe das Leben!“ Pozdravljam Te L.

*

Podgorje, februarja 1912.

Večer mi je postal predolg; zakaj dolgočasno je vedno poslušati uro, farovškega psa in hojo copatov nad mojo glavo. Potem, ko se bo vse umirilo, gledam umetniške slike — in polnoč bo, ko bom zaspala. Tako je skoraj vedno. Po šest, sedem ur sedim pri peči, pijem čaj in berem. Vse drugače živim tu, tišje in globlje; samota in mir silita, da govorimo sami s seboj. Pred Božičem sem se samo smejala in vživala z vso intenzivnostjo srca in živcev. Prišlo je kakor pijanost s tako silo, da nisem mogla ničesar več razumeti, samo svoje močno veselje. Če sem v nočeh hodila domov iz Kokre, bi bila vriskala, poljubila zemljo, objela gore in se potopila v tisto globoko, temno nebo, ki je tukaj tako silno lepo. Zdaj pa so za menoj vsi drugačni dnevi in vse druge noči, in smejala se že dolgo nisem. Pred mano je pot, vse preje kot vesela, toda taka, kakršno hočem.

Pišeš o pariškem življenju. Rada bi vsaj enkrat videla tisto diyje življenje že zato, da bi vedela, kaj bi se odzvalo v meni, ali stud, ali tisto, kar opijani druge . . .

V marcu pojdem domov, potem pa najbrže v Potok spet med purgarje. Od tu pojdem težko, ker dvomim, da bi bil kraj kje tako lep in poln miru, kakor je Podgorje. A tisto daljno, daljno — in vendar tako sredi mene, tisto o svobodi in prostosti izven službe učiteljice pa me sili in vabi močneje, kot kdaj prej. Očital mi boš spet mojo neodločnost. Pa tako je, Tone! Liza.

*

Potok, junija 1912.

Če človek nima doma, je hudo, a če ga ima, je spet hudo. Ovira me. Že sama sem neodločna, a zdaj še dom. Govorila sem doma o Parizu; a saj veš, kam bi s takimi preširnimi besedami dekle, mlado in neizkušeno. In vendar — pojde — videl boš, da pojde. Gotovo se prezirljivo smehljaš, Tone — pa boš videl, imela bom vendarle enkrat tisto moč, ki me potegne preko vsega. Samo kdaj? Čutim sicer, da kmalu. Pa dovolj o tem, govorila bova v počitnicah.

Tu živim kakor v adventu, če ne še bolj spokojno. Moja soseda, dva stara človeka, se čudita moji mladosti, ki je vsa brez življenja. „Žalostno vas je gledati,“ pravita. Jaz pa ne čutim ne starosti, ne žalosti. Hodim v mraku med temi griči in iščem v gozdu zimzelena in zvončkov. Menda iščem pomladi. Ljudi ne vidim dosti, edino pri kosilu. Tu sta dva pametna človeka. Eden šestindvajsetletni bankroten starček, ki gleda name kakor na naivnega otroka in me vendarle zavida. Človek, ki ga je ubila prestara mladost. Drugi je vesel, mlad in zelo zloben. Ampak ne more mu človek zameriti, kakor otroku ne, če pokaže jezik.

Po kosilu filozofiramo, prepiramo se, ali pa nam tisti veseli fant pripoveduje posamezna poglavja veselih novel, ki jih je sam doživel. In smejemo se tako hrupno, da v sosednji sobi stikajo glave.

Pozdravljen!

Liza.

II.

Potekali so zadnji dnevi počitnic. Deževno je bilo zunaj in hladno. Stopila je Liza k očetu v delavnico in ga nemo gledala. Oče se je ozrl in dejal: „Kaj je, Liza?“

„Pojdem,“ je odgovorila Liza in ga ni pogledala.

„Kam?“ je dejal oče in delal dalje.

Lizi je hitro šinila kri v glavo, stisnilo jo je nekaj krog srca in ni mogla takoj odgovoriti. Še enkrat je vprašal oče, odložil čopič in jo ostro pogledal:

„Kam hočeš?“

„V Pariz,“ je komaj slišno rekla Liza in pogledala skozi okno. Tedaj se je oče nasmehnil, prijel spet za čopič, ga pomočil v barvo in ji poredno zažugal: „Poglej jo, poglej, kako se zna norčevati. V Pariz pa že lahko greš, tja ti ne branim, ha ha! Predno boš ti v Parizu, bom jaz tudi že tam.“ In zmajal je z glavo: „Oh ta dekle,

kako me zna..." In delal je dalje. Liza pa je stopila bliže k njemu, ga prijala za ramo in rekla glasneje: „Oče, v resnici pojdem, ne šalim se.“

Ni se zmenil oče tudi za te besede ne, samo smehljaje je zamrmral: „Seveda pojdeš, kajpada. Liza pojde v Pariz. — Oh otrok!“ — je zavzdihnil in se trudno nasmehnil. Obenem pa se je ustrašil vseh teh besed, ki jih ni mogel in tudi ni hotel razumeti. Vedel je o Tonetu in Lizi vse, tudi to, da ji Tone prigo-varja in jo sili v Pariz. A prav do dna ni mogel razumeti, zakaj bi Liza pustila službo in odšla kar na slepo srečo. Sicer službo bi dobila kje — a vendar, kako bi bilo vse to. Ne, ne to ni mogoče, s tem ne bo nič.

Liza je še vedno stala poleg njega in ga gledala. Koncem svojih misli jo je oče resno pogledal in odložil spet delo. Liza je rekla: „Da oče, jaz pojdem! Dovolj mi je teh ozkih mej, v katerih živim tam zunaj. Ni zame ta kruh in niso zame vsi ti majhni kraji. Jaz hočem ven, jaz hočem širnih krajev, hočem šumnih mest, hočem v Pariz!“ Razvnela se je bila popolnoma, in vsa rdeča so bila njena sicer bleda in upadla lica. Težke kite so se polagoma spustile niže na zatilnik in razburjena je bila, da so ji trepetale vse mišice. Take še ni bil videl oče, in končno je moral, četudi ni hotel, razumeti, da gre tu za nekaj resnega in se Liza vendarle ne šali. Nekako sitno mu je bilo in sramoval se je, ko mu je skrivoma prilezla solza v oko. Pogledal je na pričeto dejo in dejal mirno, a tako, da se je čutil neki notranji trepet v njegovem glasu: „Vidiš, Liza, in zopet ti moram reči, da imaš pamet triletnega otroka. Kam hočeš, kam siliš z doma in iz domačih krajev, ko ne veš, kako silno mrzli in trpki so tuji domovi, kako zelo kamenita je tujina! Nikjer še nisi bila, zato govoriš tako. Nekaj ti je stopilo v mlado glavo, pretreslo ti je mlade misli in možgane, pa hočeš nekam, da sama ne veš kam. Otrok si in spet otrok. Ali misliš, da so šumna in velika mesta res tako svobodna in prosta? In Tone —“

Tu je nenadoma umolknil. Čutil je, da nima pravice govoriti o mladih dveh, zakaj vedel je, kaj je ljubezen. A čutil je nekaj drugega, nekaj, kar ga je za hip osupnilo. Čutil je, da se vzbuja v njem nekak egoizem in da ga mora Liza čutiti. Četudi je bilo res, da je bil v skrbeh za njeno bodočnost in ji je branil največ radi tega, a bilo je še drugo v njem in tega ga je bilo sram. Liza je videla boj v njem in smilil se ji je. Že davno je vedela za vse te besede, ki jih bo oče govoril v tem slučaju in niso ji šle do

srca. A zbodel jo je ta boj in prijela ga je za roko in ga pogledala v oči. V tem je prišla mati in vprašala:

„Kaj je? Spet Liza govori o odhodu?“

„Da, mati. Sicer pa pustimo zdaj to!“

„Oh, Liza, kdaj te bo srečala pamet, kdaj?“ in zakrila si je obraz in zaihtela.

„Ne muči naju na stara leta, saj veš, da je že odšla tvoja sestra in zdaj si še ti taka.“ In spet je glasneje zaihtela in sedla na stol poleg okna. Liza je videla, da spet ni prišlo do odločitve, čudno jo je zamrzelo vse skupaj, vzela je klobuk in odšla. Oče si je oddahnil in smehljaje nadaljeval svoje delo, mati pa je vzdihovaje odšla spet v kuhinjo, kjer je prejokala ves večer.

Drugo jutro je solnce veselo sijalo; bil je tako lep jesenski dan, da ga je moral človek nehote z občudovanjem motriti. Lepa je jesen v sòlncu, dovršena lepota je, ki trosi mir in sijaj v misli človeka. Liza vsega tega ni občutila, ko je stopala po ulicah proti Tonetovemu stanovanju. Zadnji dan je bil danes, najbrže da odide Tone še ta večer, je mislila. Topa je bila in brezčutna; mučno jo je dirnila ovira staršev, v drugi luči jih je videla sedaj, brezpomembne so se ji zdele besede o hvaležnosti do staršev. Čemu bi jim bila zdaj hvaležna, je mislila. Ne pomislijo na mlada leta. — Ali pa bi bila res tako nesrečna tam zunaj in starši slutijo to? Žalostno je gledala v tla in sklenila, da ne misli več o tem, da le še pove Tonetu, da spet ne pojde. Kako ji je zadnjič govoril, da mora iti, da je ne pusti še tretje leto samotariti na kmetih. Potrkala je na vrata in vstopila.

Tone se skoro ni ozrl; čepel je na tleh in zlagal knjige, perilo in druge drobnarije v kovčeg, ki je ležal široko odprt na tleh pred njim. Slabe volje je bil in metal je vse skupaj, kakor je pač naneslo. Ko je Liza zaprla vrata za seboj, je šele pogledal kvišku in dejal: „Ti si, Liza? Dobro. Pospravljam, danes pojdem. No in kako je s teboj?“

Liza se je naslonila na nizko omaro z obema komolcema in je gledala črnomarogasti les, ki se ji je naenkrat zazdel izredno star in črviv. Malomarno je rekla in ga pogledala: „Ne pojdem!“

Tedaj pa je Tone sunil kovčeg daleč v stran, da se je prevrnil in se je vse raztreslo po tleh. S hripavim glasom je zavpil: „Ali si že napol umrla in si stara in slaba, da nimaš več toliko moči in volje, da bi se ofresla doma in stopila na noge? Ali misliš, da je bilo meni lahko zapustiti dom tisti čas? — Pa treba je volje in

pre — vse gre. — Torej hočeš spet umirati? Ali je tebi in tvojim staršem ljubše, da umiraš? Seveda — ženske — trpljenje, to je vaš vzor! V njem najdete lepoto, čistoto in ne vem, kaj še! Ali ne veš, Liza, da je boljše eno leto živeti, kakor pa trideset let umirati?“ — Skočil je kvišku in si ves razgret popravljal lase in začel hoditi z dolgimi koraki po sobi.

Liza je molčala. Vzravkala se je in ga mirno in vprašujoče pogledala. Naenkrat se je Tone vstavil pred njo, stresel z rameni, kakor bi se bil pravkar zavedel, kaj je govoril, podal je Lizi roko in jo tiho vprašal: „Ali si huda?“

Odkimala je. Tedaj jo je Tone privil k sebi, jo naenkrat izpustil in se sklonil tik k njenemu obrazu. Zamolklo je dejal: „Liza, ali ne čutiš tudi ti, da zahteva ljubezen še nekaj več?“

Osupla ga je pogledala in padla je mrena z njenih oči in razumela ga je. Vedela je, kaj pomeni njegov izmučen in bled obraz, čemu mu žare oči tako vroče in v čudnem ognju. In v tistem hipu se je zazdela sama sebi tako zelo majhna in otročja, in tako plitvi in suhoparni so se ji zazdeli starši v svojem odporu . . . Zdaj je videla le njega in sebe in to je bil ves svet, ves dom in vsa zlata solnčna sreča . . . „Tvoja sem!“ In kakor brez uma ga je stisnila k sebi in ga poljubila na tiste žejne in hrepeneče oči. Tone se je stresel, jo pogledal, kakor bi bilo pred njim neko vzvišeno bitje, zdrsnil je na kolena in objel njeno telo.

Doma se je Liza začudena ozirala okrog, skoro ni spoznala svojega doma, tuja sta ji bila oče in mati in ni mogla razumeti, da jo je ravno vse to moglo kdaj sploh ovirati.

Tudi oče je čutil, da ni vse v redu; vedel je, da je Liza izgubljena za dom. Pospravljala je svoje reči v kovčeg in ni ji branil, četudi se mu je srce krčilo žalosti in groze. Mati je spoznala Lizino namero, parkrat jo je stisnila k sebi in je ni izpustila, a Liza jo je samo čudno motreče pogledala.

Zvečer je bilo, ko je bila Liza gotova in je segla v roke očetu in materi v slovo.

Oče jo je še enkrat pogledal in dejal komaj slišno: „Torej resnično, Liza?“

Pokimala je in poljubila mater, ki se ji je ovila krog vratu in glasno jokala; a oče je pristopil in šepnil:

„Pojdi, mati, življenje zahteva mladih ljudi! Ne pozabi, midva sva že stara . . .“